

medievistika

OLIVIER MARIN

GENEZE PRAŽSKÉHO
REFORMNÍHO Hnutí
1360-1419

Karolinum

Geneze pražského reformního hnutí (1360-1419)

Olivier Marin

Recenzoval: prof. PhDr. František Šmahel, DrSc.

Z francouzského originálu přeložila Karolina Srncová
Doslov Petr Čornej

Vydala Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum
Redakce Kamila Veselá
Grafická úprava Zdeněk Ziegler
Na obálce „Vratislavský prospekt“, Praga Bohemiae Metropolis, accuratissime
expressa (The University Library in Wrocław, sign. 4845-IV.C)
Sazba DTP Nakladatelství Karolinum
Vydání první

© Univerzita Karlova, 2017

Text © Olivier Marin, 2017

Translation © Karolina Srncová, 2017

Afterword © Petr Čornej, 2017

Cover photo © The University Library in Wrocław, Poland, 2017

ISBN 978-80-246-3136-3

ISBN 978-80-246-3140-0 (online : pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum 2018

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

(medievistika)

Obsah

Úvodní slovo k českému vydání	9
Úvod	11
„Doba předhusitská“ – původ a rozpory jednoho historiografického mýtu	11
Problém metody	14
Praha na konci století	18
Část první: Počátky	
Úvod	25
I. Kolektivní profil pražských reformátorů	27
1. Tavicí kotlík univerzitního prostředí	27
2. Právo jako podnět k vyhranění	36
3. Rivalita s žebravými řády	42
4. Byla reformní strana stranou českou?	48
II. Dynamika pražské reformace	58
1. Církevní reforma: velikost a rozporuplnost jednoho ideálu	58
2. Reforma v praxi: wyclifismus a univerzitní svoboda	68
3. Střetnutí s konciliarismem	77
4. Předčasně zrozená reformace?	85

III. Myšlenková výbava pražských reformátorů ..	95
1. Tři disciplíny: <i>lectio, disputatio, predicatio</i>	95
2. Podmínky a metody práce	109
3. Prostředky a cesty šíření	121
Závěr	134

Část druhá: *Nova et vetera*

Pražský spor mezi světským klérem a řeholníky

Úvod	137
-------------------	-----

I. První popudy .....

1. Žebravé řády v Čechách: úspěchy a překážky (asi 1220 - asi 1350)	139
2. Konrád Waldhauser a počátky sporu	149
Závěr	166

II. Vlivy .....

1. Z Prahy do Paříže a nazpět	167
2. Nakonec přišel Wyclif... ..	184
Závěr	192

III. Krize .....

1. Jan Hus a církevní řády	194
2. Od odporu k mnichům k antiklerikalismu	205
Závěr	217

Část třetí: *Ecclesia Christi de Bohemia*

Úvod	221
-------------------	-----

I. České země a Řím .....

1. Přiznaná poslušnost	222
2. Vzrůst kritiky	230
3. Cesta k protiřímskému komplexu	249
Závěr	264

II. Mistři a moc	265
1. Politická imaginace pražských intelektuálů	
14. století	265
2. Wyclifská strategie: král, šlechta a moc	273
3. Právo na odpor? Lid a moc	285
Závěr	295
III. Jak být Čechem?	297
1. Probuzené vědomí slovanského křesťanství?	297
2. Hledání otců zakladatelů	307
3. „Nejkřesťanštější království“: osud jednoho argumentu v husitském sporu	320
Závěr	328

Část čtvrtá: Univerzitní mistři a laická zbožnost

Úvod	333
-------------------	-----

I. Otázka častého přijímání svátosti oltářní u laiků	335
1. Eucharistická zbožnost v českých zemích ve 14. století	336
2. Socializace mystična: od <i>Malogranatum</i> k Tomášovi ze Štítného	343
3. <i>Questio vexata</i> : univerzitní diskuze o častém přijímání	352
4. Česká církev tváří v tvář častému přijímání: od jeho zákazu ke schválení	360
Závěr	379

II. *Lingwa Vulgaris, Lingwa Naturalis*

Lidový jazyk v pohledu pražských teologů	380
1. Modlit se lidovým jazykem ve 14. století	380
2. Jan z Holešova a Tomáš ze Štítného tváří v tvář užití češtiny v teologii	386

3. <i>Ad utilitatem fidelium</i> : překlady Bible a liturgie	
v husitském hnutí	394
Závěr	404

III. Kajícnice, vizionářky a „kazatelky“

Ženy v náboženském životě	406
1. Jeruzalém a místo kajícnic v reformní utopii	406
2. <i>Birgittania</i> : recepce svaté Brigity Švédské	
v Čechách	418
3. Ženy se chápou slova	432
Závěr	441
Závěr	443

České reformní hnutí, husitství

a pozdní středověk v pohledu Oliviera Marina

Doslov k českému vydání (Petr Čornej)	449
Seznam zkratk	463
Prameny a literatura	466
Rejstřík	517

Úvodní slovo k českému vydání

Tato kniha ve své podstatě vznikla z disertace obhájené roku 2000 pod vedením Jacquese Vergera. V té době se církevní dějiny středověkých Čech stěží probíraly z nucené letargie, v níž spočívaly do roku 1989. Po dobu komunistického režimu byly vykázaný do řad pomocných věd historických, považovaný za ideologicky neškodné. Zde mohly církevní dějiny růst leda pod nepřímými tituly: výzkum církevních institucí se skrýval do rámce středověké správy, výzkum patrocinií spadal do historické geografie atd. Sametová revoluce tyto masky strhla. Po ní se z podnětu Františka Šmahela zrodila mladá generace badatelů. Na místě a mimo tehdy ustálené metody zahájila výzkum dějin kazatelství (Pavel Soukup), duchovní literatury v lidovém jazyce (Pavlína Rychterová), středověkých proroctví (Pavlína Cermanová), odpustků (Jan Hrdina), zbožných bratrstev (Hana Patková) a kultu svatých (Ota Halama). Tato úroda ovšem neuzrála ze dne na den. V době, kdy jsem obhajoval svoji disertaci, většina nového výzkumu dosud nevydala své plody. Byl jsem však unesen intelektuálním kvašením, jež kontrastovalo s relativní stagnací, kterou tehdy začínaly vykazovat církevní dějiny ve Francii. Aktuální překlad přihlíží k těmto novým polím výzkumu, do nichž jsem předtím pouze nahlédl. Původní francouzská verze byla nejen aktualizovaná, ale místy i opravená a přeepsaná. Dozajista bych byl o svém díle méně přesvědčen, nebýt povzbuzování Martina Nejedlého. S radostí mu proto toto dílo věnuji jako projev vděčnosti a přátelství.

Olivier Marin

Úvod

Proč se husitství zrodilo v Praze? Jestliže platí Aristotelův výrok, že „poznáním počátků věcí lze lépe postřehnout jejich povahu“¹, potom tomuto hnutí můžeme porozumět jedině skrze dějiny jeho zrodu. Historici, kteří v něm spatřovali zároveň počátek a první článek v řetězu evropských reformací, se pochopitelně zajímali především o jeho dlouhodobé následky.² Husitství nicméně nebylo absolutním počátkem. Aniž by tato kniha chtěla popřít modernost české reformace, má naopak v úmyslu navrátit se do momentu jejího zrodu, kdy tato dosud hledala svoji podobu v příboji rozmanitých a často protichůdných zkušeností.

„Doba předhusitská“ – původ a rozpory jednoho historiografického mýtu

Přijetí tohoto retrospektivního hlediska nutně naráží na určité obtíže, dané převážně iluzí dějinné nutnosti. Výzkum pražského reformního hnutí se totiž až příliš často spokojil s označením „doba předhusitská“, vzešlým ze záliby v analogiích, kterým bylo možné pohodlně obsáhnout celé půlstoletí předcházející husitské revoluci. Za vynálezce tohoto

---

¹ *Physica*, I, 1, 84 a 10. Aristotelův výrok byl v Praze dobře známý. Zmiňuje ho například Jan z Holešova (*Expositio cantici sancti Adalberti*, Zdeněk Nejedlý /ed./, in: *Dějiny husitského zpěvu*, sv. 1, Praha 1954, s. 316), „Secundo notandum, quia Aristoteles primo phizicorum in prohemia dicit: tunc unumquodque scire arbitramur, dum causas eius cognoscimus.“

² Paralela mezi českou a německou reformací, kterou načrtl teolog Amedeo Molnár, vyvolala mnohé debaty, které v poslední době opět oživil politický a historiografický vývoj. Viz Amedeo MOLNÁR, *Husovo místo v evropské reformaci*, ČSČH 14, 1966, s. 1–14; František ŠMAHEL, *La révolution hussite, une anomalie historique*, Paris 1985; a též, *Husitská revoluce*, 2. vydání, Praha 1996. Viz také kritické zhodnocení Ferdinanda Seibta: *Eine historische Anomalie?*, in: J. Pánek – M. Polívka – N. Rejchrtová (ed.), *Husitství – reformace – renaissance*, sv. 1, Praha 1994, s. 275–286.

pojmu můžeme považovat Otce národa, historika a politika Františka Palackého. Jeho vlivné dílo *Die Vorläufer des Hussitentums in Böhmen* (Předchůdci husitství v Čechách), které vydal roku 1846 pod jménem J. P. Jordana, okamžitě zavedlo tezi, že husitské hnutí zapouštělo své kořeny v půdě nesmiřitelného odporu k latinskému katolictví i k německví, o čemž měly svědčit reformní spisy jeho předpokládaných předchůdců Konráda Waldhausera, Milíče z Kroměříže, Matěje z Janova a Jana Štěkný. Ačkoli Štěkna byl později v této ustálené posloupnosti nahrazen Tomášem ze Štítného, koncepcí, kterou zavedl Palacký, přetrvala ve svém celku všechny historiografické zvraty. Mělo to své konkrétní politické důvody. Představa o předchůdcích husitství totiž přímo odrážela povahu národního obrození, hnutí, v němž se česky mluvící elity snažily dát svému národu v srdci Rakouského císařství konstitutivní vědomí vlastní, svébytné identity. Palackého teze představovala neocenitelnou výhodu zejména proto, že svým důrazem na kontinuitu myšlení u starých Čechů snižovala cizí vliv Wyclifův, na který naopak kladlo důraz německé dějepiscectví v čele s Johannem Loserthem. V duchu tohoto hledání národní legitimacy posléze československá historiografie hojně využívala označení „doba předhusitská“ k tomu, aby pražské teology a kazatele začlenila do zástupu předchůdců kostnického mučedníka. Ať už byla marxistická, nebo liberální orientace, snažila se odlišit slábnoucí staré síly od sil nových, které povstávaly od druhé poloviny 14. století, aby se završily spolu s husitstvím.³

Nelze říci, že by tato genealogická perspektiva postrádala svůj základ. V jistém smyslu je dokonce stejně stará jako samo husitství. Neodsoudil snad sám kazatel z Betlémské kaple v jednom ze svých kázání, prosloveném k počtě svatého Štěpána, četné postihy, jimž byli vystaveni Konrád Waldhauser, Milíč z Kroměříže nebo Matěj z Janova?⁴ Sami husité pak pěstovali památku těchto teologů, zatímco tridentské katolictví je, navzdory snahám jezuitů Bohuslava Balbína oddělit jejich případ od toho Husova, obvykle pranýřovalo. Ale ačkoli je spojování Jana Husa s těmito teology samo o sobě nemálo zajímavé, nesmí nám zastřít sku-

---

³ Názvy předních monografií k tomuto tématu hovoří samy za sebe: František LOSKOT, *Konrad Waldhauser, řeholní kanovník sv. Augustina, předchůdce Mistra Jana Husa*, Praha 1909; týž, *Milíč z Kroměříže, otec české reformace*, Praha 1911; Vilém HEROLD - Milan MRÁZ, *Johann Milíč von Kroměříž und das hussitische revolutionäre Denken*, MRP 21, 1975, s. 27-52.

⁴ Kázání č. 44 z 26. prosince 1410, in: *Sermones in Bethleem*, Václav Flajšhans (ed.), VKČSN, 1939, s. 147.

tečnost, že se v dané době k týmž předchůdcům odvolávali i Husovi odpůrci. O tom, že odkaz pražského reformního hnutí byl tehdy bezpochyby předmětem sporů, svědčí projev, jímž Stanislav ze Znojma oponoval svému bývalému žákovi:

Hus píše, že „nesvár se zrodil proto, že kněží Kristovi kázali proti smrtonosným pokleskům kléru“. To však není pravda, neboť v Českém království byli již od dávných dob, kdy Hus ještě dlel v ledví svého otce, neochvějní a slavní kazatelé, kteří kázali proti svatokupecké herezi a proti všem dalším kacířstvím všude, kde vzkvétala: proti chamtivosti, smyslnosti, marnivosti i chlípnosti kněží. Nepletli však do svých kázání pomýlených čtyřicet pět Wyclifových článků a nabádali lid, aby dodržoval a věřil v to, co dodržuje a v co věří římská církev... A to je důvod, proč v oné době nebujel nesvár, jako bují dnes.⁵

Ačkoli je tato obhajoba poznamenaná apologetickým záměrem, který je sám o sobě diskutabilní, má přinejmenším tu zásluhu, že nám ukazuje, že pouto mezi Janem Husem a právě uběhlým 14. stoletím nebylo nijak samozřejmé. Jak názorně ukázala Jana Nechutová,⁶ přívlastek „předhusitský“ lze ve skutečnosti jen s obtížemi vztáhnout ke kazateli tak prodchnutému posvátným charakterem církve a uzavřenému vůči eschatologii, jako byl Konrád Waldhauser. Co se týče Milíče z Kroměříže, jehož tradiční dějepiscectví s oblibou líčilo jako proroka nových časů, jeho životopisec Peter C. A. Morée v něm spatřuje spíše dědice pastorálního obratu 13. století, neboť Milíč zamýšlel prohloubit křesťanský život pouze skrze přijímání svátostí, naslouchání slovu Božímu a zbožné skutky.⁷ A co říci o Vojtěchu Raňkovu z Ježova, který sám oponoval zrušení práva *manus mortua*, jež zamezovalo odebrání církevního majetku? Nebyl

---

⁵ *Tractatus de ecclesia*, Jan Sedlák (ed.), in: Mistr Jan Hus, Praha 1915, s. 265: „Item quinto scribit, quod ideo suborta est dissensio, quia sacerdotes Christi contra cleri pestifera crimina predicarunt. Quod non est verum, cum ab antiquis temporibus, cum adhuc Huss fuit in lumbis patris sui, predicatorum in regno Bohemie autentici et sollempnes predicaverunt contra symoniacam et contra alias hereses ubicunque vigeabant, contra avariciam, voluptatem, superbiam et luxuriam cleri. Et quia in talibus predicacionibus errores XL quinque articulorum non miscuerunt, populem communem sentire et credere sicut romana ecclesia credit docuerunt...: talis dissensio in clero regni Bohemie non surrexit, sicut hodie est suborta.“

⁶ *Raně reformní prvky v „apologii“ Konráda Waldhausera*, SPFFBU 25, 1980, s. 241–248.

⁷ Peter C. A. MORÉE, *Preaching in Fourteenth-Century Bohemia. The Life and ideas of Miliccius de Chremsir and his significance in the historiography of Bohemia*, Slavkov 1999.

snad v tomto ohledu jeho odpůrce arcibiskup Jan z Jenštejna stejně, ba více „předhusitský“ než on sám?⁸ Je zřejmé, že je-li sledovaná do důsledků, vede koncepce „předhusitské doby“ nevyhnutelně do slepé uličky. Zdá se proto patřičnější od ní upustit a uchýlit se k neutrálnějšímu označení „reformní hnutí“, které více přihlíží k diverzitě daného fenoménu, jenž se vymykal všem stranickým přivlastněním. Tato sémantická volba předpokládá, že zohledníme náhody i eventuality, jež nedošly naplnění, rozpoznáme zlomy pod domnělou kontinuitou určitých témat, zkrátka že vezmeme v úvahu, že husitství nutně nezahrnovalo vše, co bylo řečeno a žito v Praze na sklonku 14. století.

Problém metody

Chceme-li hovořit o pražském reformním hnutí, musíme pochopitelně v první řadě vyzdvihnout nedozírné naděje, jichž bylo toto nositelem. Reformovat v mysli středověkého člověka neznamenal nic jiného než očistit křesťanskou společnost, aby jí byla navracena její původní podoba, stala se onou církví „bez poskvrný, vrásky a čehokoli podobného“, o které mluví svatý Pavel (Ef 5,27). Tato ve své podstatě náboženská touha se zároveň vážala do sítě sociálních uspořádání a politických konstrukcí podle konjunkcí, které historik musí identifikovat. Můžeme předeslat, že v Praze byla v dané době reformace vedena ze tří sociálních a intelektuálních prostředí, která inspirovala také název této knihy.⁹ V první řadě je to arcibiskupství, tím je třeba rozumět nejen arcibiskupa, ale také jeho blízké spolupracovníky a veškerý administrativní personál konzistoře. Na základě zákonodárné autority, kterou vykonával nad celou diecézí, se arcibiskup prosazoval jako přední strůjce církevní reformy. Vedle něj stáli univerzitní mistři, mladá elita, která tehdy zažívala plný rozkvět a netrpělivě čekala, až diecézní církev uzná její spo-

---

⁸ Srov. Jaroslav V. POLC, *Sociální nauka Jana z Jenštejna*, Studie 120, 1988, s. 430–443.

⁹ Jedná se o název francouzského vydání *Arcibiskup, mistr a věřící* (pozn. red.) Přicházíme zde s odlišnou trojčlennou koncepcí nežli je ta, kterou navrhl Manfred GERWING, *Die böhmische Reformbewegung und die niederländische Devotio Moderna. Ein Vergleich*, in: W. Eberhard - H. Lemberg - H.-D. Heiman (ed.), *Westmitteleuropa - Ostmitteleuropa. Vergleiche und Beziehungen. Festschrift für Ferdinand Seibt zum 65. Geburtstag* (Veröffentlichung des Collegium Carolinum 70), München 1992, s. 175–184. Tento autor mezi hlavní činitele zahrnoval arcibiskupské prostředí, městské laiky ovlivněné reformním kázáním a církevní řády. Jeho schéma však podle našeho názoru příliš zdůrazňuje roli řeholního kléru, a naopak potlačuje vliv univerzity.

lečenskou a politickou užitečnost. Nakonec se, ačkoli méně nápadně, objevuje postava věřícího, zástupce oněch zbožných laiků, kteří se již nechtěli spokojit s dodržováním minimálních povinností svého stavu, místy se sdružovali do neformálních společenství a začínali dávat najevo, že reforma církve je i jejich záležitostí. Přehrady mezi všemi těmito skupinami pochopitelně nebyly nepropustné. Nejenže se členové univerzity hojně vyskytovali v arcibiskupově okolí a ovlivňovali pastorační provádkou v praxi, ale stávalo se, že i naopak naslouchali zbožným věřícím a využívali jejich aktivismu. Snahy a zájmy jedněch i druhých se tedy mohly protínat, zároveň však neméně zrcadlily i odlišné postoje, které přinášely nestabilitu a konflikty.

Z tohoto trojího uspořádání pak vyplývá i celkové rozložení pramenů, které budeme sledovat. Biskupskou reformu osvětlíme především s pomocí přebohaté řady synodálních statut, která se zachovala v pražských pramenech jako nejúplnější v celé Říši. K nim se místy připojují kroniky, protokoly z pastoračních vizitací a akta ze soudních řízení. Univerzitní produkce, složená z komentářů, z kvestií a z polemických traktátů, které z ní více nebo méně bezprostředně pocházely, stejně jako z kázání, představuje druhý přebohatý a zároveň homogenní korpus. Je pro něj mimo jiné příznačná prakticky výhradní volba latiny, pro niž mluvily teologické autority i její pedagogická účelnost. Na třetím místě budeme pracovat s modlitbami, životy svatých a rozmanitými mravoučnými příručkami, z nichž mnohé byly již psané v češtině. Jelikož nemáme ani úmysl, ani možnost říci ke každému z pramenů vše, budeme je studovat především ve vzájemných vztazích, abychom zjistili, jak by mohly přispět k analýze interakcí mezi výukou, pastorační a náboženskou praxí.

Chceme-li pojednat o pražském reformním hnutí, musíme jej dále začlenit do množiny snah o náboženskou obnovu, které se objevovaly v předvečer velkého schizmatu napříč celým křesťanstvem. Pražské reformní hnutí se zdaleka nerozvíjelo v izolaci a těžilo z mnohých kulturních výměn, na nichž se Čechy podílely za vlády Karla IV. Vltavské břehy ve skutečnosti dosud nikdy nebyly tak kosmopolitní. Od druhé čtvrtiny 14. století český král spojil pod svojí vládou vedle dědičných zemí České koruny i Slezsko a Lužici. Pražské reformní hnutí přirozeně v srdci tohoto rozlehlého multietnického útvaru našlo naprostou většinu svých vůdců a doznalo zde okamžité odezvy. Tento geografický kontext je například jasně zřejmý, pohlédneme-li na rozšíření synodálních kázání Milíče z Kroměříže. Z 34 dochovaných rukopisů se více než polovina

(18) v současnosti nachází přímo v Praze, jeden na Moravě (v Olomouci) a pět ve Slezsku (ve Vratislavi).¹⁰ Nicméně, kromě této první oblasti šíření představují druhou zónu recepce Milíčových textů německé oblasti na východě a na jihu Říše: v Bavorsku (v Mnichově) se uchovalo pět dalších rukopisů, v Rakousku (ve Vídni a v klášteře Sankt Florian) dva, zatímco v Prusku (Gdaňsk) a v Sasku (Lipsko) jich máme po jednom. Tato situace nebyla bez souvislosti s nástupem Karla IV. na římský trůn (1346) a s jeho pozdějším slavným dosažením císařské hodnosti (1355). Neboť ačkoli Říše samozřejmě zahrnovala velmi nesourodé a často soupeřící útvary, národnostní hranice nijak netlumily oběh osob i textů. K Praze se sbíhalo hned několik církevních sítí zastoupených v celé Říši – a nikoli bezvýznamných. Hlavní město Čech například hostilo hlavní, Karlu Velikému zasvěcený konvent kanonie v Roudnici, která na konci století čítala padesát konventů rozptýlených nejen po Čechách a na Moravě, ale také v Rakousku, ve Francích, ba až v Porýní. Pražská reformace z nich načerpala mnohé podněty a zároveň zde nacházela odezvu. Ještě závažnější federalizační úlohu pak bezpochyby hrálo vysoké učení, neboť k vltavským břehům proudili studenti ze všech koutů Říše, přitahovaní pověstí mladé univerzity. Kromě Čechů a Moravanů, jejichž podíl na osazenstvu fakulty svobodných umění mezi lety 1367 a 1398 vystoupal na více než desetinu (12 %), přicházeli Bavoři (6 %), Slezané (5 %) a příchozí z dalších německy mluvících oblastí mezi Labem a Odrou (10 %), a dále, v přibližně vyrovnaných počtech, lidé z okolí Hannoveru, z Porýní, Rakušané a Prusové (4 %). Nezapomínejme ani na to, že vliv vysokého učení široce zasahoval také na východní a severní pomezí Evropy, zejména do Polska, Uher, ba i do Švédska, tedy do tří království nezávislých na Říši, která však do Čech vysílala nezanedbatelný podíl studentů (konkrétně 2 % a 1 %).¹¹ Není tedy náhodou, že jeden rukopis se synodálními kázáními Milíče vlastní i Jagellonská knihovna v Krakově. Je to projevem nadstandardních vztahů, které pojily intelektuální elity z obou měst a které pokračovaly i poté, co byla v Krakově obnovena univerzita podle českého vzoru. Za těchto podmínek je důležité zdůraznit, že označení reformního hnutí za pražské je třeba chápat v čistě geo-

---

¹⁰ Distribuci rukopisů popsali editoři Vilém HEROLD a Milan MRÁZ: *Iohannis Milicii de Cremsir. Tres sermones synodales*, Pragae 1974, s. 25–27.

¹¹ Držíme se výpočtů Hany VÁCLAVŮ, *Počet graduovaných a negraduovaných studentů na pražské artistické fakultě v letech 1367–1398 a jejich rozdělení podle původu do universitních národů*, AUC-HUCP 17, 1977, s. 7–32.

grafickém, a zdaleka ne národnostním smyslu: náš výzkum zahrne nejen Husovy krajany, ale také Němce, Poláky a příslušníky všech dalších národností, kteří pobývali na vltavských březích a kteří byli rozličnými způsoby svázáni s českou reformací.

Konečně, abychom zrodu reformního hnutí navrátili jeho skutečnou geografickou perspektivu, musíme vzít v úvahu, že Praha rovněž udržovala úzké vztahy s předními univerzitami a náboženskými centry západní Evropy. I v tomto případě se jako rozhodující ukazuje vláda Karla IV. Jelikož byl tento panovník vychován na pařížském dvoře a císařský titul ho zavazoval dbát o obecné zájmy křesťanstva, jeho mezinárodní politika stvrdila vstup Čech na evropskou scénu. Staré, od 12. století jen občasné využívané trasy, které spojovaly Prahu s Boloní, Římem, Avignonem nebo Paříží, v jeho době ožily téměř nepřetržitým proudem českých vysokých kleriků, studentů a poutníků, zatímco v opačném směru příležitostně k českému dvoru mířili vyslanci, legáti, umělci a vzdělanci. Tyto výměny byly bezpochyby často nevyvážené. Je příznačné, že Milíčova synodální kázání nepřekonala Alpy ani Rýn: zdá se, že vzdálený Západ prakticky zcela ignoroval českou tvorbu, vyjmeme-li z toho několik výjimečných bestsellerů, jako bylo *Malogranatum*.¹² Ze starobylých univerzit naopak proudily do Prahy nesčetné latinské spisy, které se často nedochovaly nikde jinde než na vltavských březích, jako tomu bylo v obecně známém případě Wyclifových spisů nebo v méně známém případě pařížského teologa Jana z Anneux. Toto poznání nás samozřejmě nesmí svádět ke kategorickým tvrzením o všeobecně platných vlivech ani k tomu upírat místnímu prostředí veškerou svébytnost. Má za cíl pražské reformní hnutí opětovně začlenit, jak to jen lze, do světa křesťanské vzdělanosti a širokých kulturních obzorů. Ačkoli politické rozdělení Evropy a k němu se pojící jazykové překážky příliš dlouho bránily komparatistickému pohledu, který zohledňuje to, co pražskou reformaci podle okolností sblížovalo nebo dělilo od galikanismu, konciliarismu nebo hnutí *devotio moderna*, jedině on může předejít tomu, abychom si o něm učinili zkreslený obraz.¹³

---

¹² Ivan HLAVÁČEK, *Bohemikale Literatur in den mittelalterlichen Bibliotheken des Auslandes*, *Historica* 13, 1966, s. 113–155.

¹³ Tento pohled otevřel Ferdinand SEIBT, *Husitství v evropských dějinách*, in: Jan B. Lášek (ed.), *Jan Hus mezi epochami, národy a konfesemi* (Sborník z mezinárodního symposia konaného 22.–26. září 1993 v Bayreuthu), Praha 1995, s. 25–30.

Praha na konci století

Jak tehdy přesně vypadalo toto centrum, které bylo zároveň oslnivé i rozrušené velkými debatami své doby? Vzhledem k tomu, že se lokalita na vltavském brodu stala od konce 9. století centrem přemyslovského státu, Praha za svůj osud vděčila přízni české dynastie.¹⁴ Od roku 973 byla také sídlem biskupa, což z ní činilo jedno z mála měst střední Evropy, které v sobě sdružovalo funkce církevního centra a knížecí, později královské rezidence. Dodnes o tom promlouvá monumentální pražské panorama: na hradčanském ostrohu, uvnitř jediného hradního komplexu stojí vedle sebe palác i katedrála svatého Víta. První městské domy, které se objevily pod hradem a okolo Vyšehradu, postupně přesáhly i na pravý, zaplavitelný břeh a zdejší *suburbium* zhoustlo v průběhu 12. století díky přílivu kupců, především německých a židovských. Jeho rozmach se tehdy projevil výstavbou prvního kamenného mostu (Juditina) na Vltavě, modernizací bydlení v románském stylu a zbudováním hradeb, které dnes vytyčují ulice Na Příkopě a Národní třída. Právě v pražských zdech se záhy usadil Řád německých rytířů, který ve 13. století následovaly žebravé řády. V dobách, kdy ji Lucemburkové začali pozdvihovat na úroveň nejrozvinutějších evropských center, tedy Praha, se svými třemi póly Většího Města na východě, Menšího Města na západě a hradčanské čtvrti, již byla kvetoucí metropolí.

Na žádost Karla IV. zde byly krátce po sobě založeny arcibiskupství (1344) a univerzita (1347/48). Založení Nového Města v březnu 1348 pak navýšilo rozlohu Prahy o 360 hektarů a ustálilo její hranice, které zůstaly neměnné až do 19. století. Pole a vesnice na předměstí tak ustoupily velkolepému městskému celku, nadanému neobvykle prostornými ulicemi a náměstími (trhy s dobyt看em, koňmi a senem). Jelikož se Karlu IV. nepodařilo město administrativně sjednotit, bylo od nynějška rozdělené na čtyři samostatná města - Hradčany a budoucí Malou Stranu na levém břehu a Staré a Nové Město na pravém břehu. Panovník je dal spojit slavným „kamenným mostem“, aby nahradil bývalý most Juditin. Praha, která čítala celkem mezi 30 a 40 000 obyvatel, měla však především tvářnost církevní metropole. Ve stínu nové gotické katedrály stálo ne méně než 44 far, k nimž se koncem století přidružovaly čtyři kapituly,

---

¹⁴ K dějinám středověké Prahy viz základní práci Jan VLK (ed.), *Dějiny Prahy*, sv. 1, Praha 1997.

25 klášterů a konventů, šest špitálů a téměř třicítka kaplí.¹⁵ Tyto rozličné instituce (včetně univerzity) poskytovaly obživu přinejmenším 2200 klerikům, kteří činili 5 % celkové populace.¹⁶ Navíc Praha přitahovala hotoovou plovoucí populaci kleriků, kteří hledali obročí, a církevních hodnostářů, kteří byli povoláni k diecézním synodám nebo před biskupský soud.¹⁷ A jelikož si své sídlo na vltavských březích zvolily také císařská kancelář a dvůr, učinila tato koncentrace politických a církevních institucí z Prahy obrovský spotřební trh, který byl velmi atraktivní pro kupce a luxusní řemeslníky, nemluvě o prostitutkách a zločincích všeho ražení, které sem tato hojnost přivábila. Ačkoli zůstávala trochu stranou obchodních tras a nikdy nehostila říšské sněmy, mířila „hlava Čech“ k tomu stát se v souladu s plány Karla IV. Paříží Říše.¹⁸ Svojí rozlohou, hojností svých relikvií a počtem svých zvonů vábila cestovatele, jako humanistu Uberta Decembria, který ji na své cestě roku 1393 bez váhání přirovnal k Věčnému městu.¹⁹

Právě zde, přesněji na Starém Městě pražském, se zrodilo reformní hnutí.²⁰ Na jeho území byla církevní zástavba ještě hustší než v ostatních pražských městech, v důsledku „církevního polycentrismu“, v němž vedle sebe koexistovaly četné konkurenční sítě. Staré Město zahrnovalo nejen 18 farních kostelů, včetně chrámu Panny Marie před Týnem, největšího a nejbohatšího z celé Prahy, ale také sídla cisterciáků, dominikánů a dominikánek, františkánů, klarisek i křižovníků s červeným srdcem. Zhruba 10 bekyňských domů a čtyři kaple, které zde byly založené do počátku 15. století, rovněž hájily svou pozici podle náboženské spří-

---

¹⁵ Tyto údaje čerpáme z Anna PETITOVÁ-BENOLIEL, *L'Eglise à Prague sous la dynastie des Luxembourg*, Hilversum 1996.

¹⁶ Podle František ŠMAHEL, *Husitská revoluce*, sv. 1, s. 241.

¹⁷ Počátkem 15. století přicházelo na arcibiskupský dvůr každoročně vyřizovat své záležitosti 400 až 700 kleriků. Srov. Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Biskupské a arcibiskupské centrum ve středověké Praze*, *Pražský sborník historický* 27, 1994, s. 5–25.

¹⁸ Srov. Peter MORAW, *Zur Mittelpunktfunktion Prags im Zeitalter Karls IV.*, in: Klaus-Detlev Grothusen – Klaus Zernack (ed.), *Europa slavica – Europa orientalis. Festschrift für H. Ludat*, Berlin 1980, s. 445–489; a Franz MACHILEK, *Praga caput regni. Zur Entwicklung und Bedeutung Prags im Mittelalter*, in: Friedhelm B. Kaiser – Bernhard Stasiewski (ed.), *Stadt und Landschaft im deutschen Osten und in Ostmitteleuropa*, Wien – München 1982, s. 67–125.

¹⁹ Attilio HORTIS (ed.), *La città di Praga descritta da un umanista nel 1399*, *Archeographo Triestino* 7, 1881, s. 439–451. O pozoruhodnosti tohoto svědectví viz Kateřina KUBÍNOVÁ, *Imitatio Romae. Karel IV. a Řím*, Praha 2006, s. 275–276.

²⁰ K následujícímu srov. Jaroslav MEZNIK, *Praha před husitskou revolucí*, Praha 1990, s. 149n.

zněnosti a národnostní příslušnosti svých obyvatel. Neméně pozoruhodná je skutečnost, že se zde soustřeďovala více než polovina městských farních škol a zejména univerzita se svým tuctem kolejí. Protože zde navíc měli své domy i četní čeští páni a sám král Václav IV. se rozhodl sem přemístit svoji rezidenci, snadno si domyslíme, jakým kulturním zřídlem byl tento zahlcený a zároveň vyhledávaný prostor. Byla zde nejvyšší úroveň vzdělání, a tím pádem i nejvyšší stupeň politické uvědomělosti a náboženských potřeb. Oproti převážně církevní Malé Straně i Novému Městu, které bylo více řemeslnické a lidové, Staré Město tedy bylo kolébkou nebo, vrátíme-li se k pomyslné geografii, kterou měli v oblibě pražští mistři, Jeruzalémem reformního hnutí. Milíč z Kroměříže ostatně právě „Jeruzalémem“ nazval zbožnou komunitu, již založil v české čtvrti na jihozápadě. V jejím sousedství později vznikla kaple Betlémská, posléze doprovázená i studentskou Nazaretskou kolejí. A Jan Hus brzy našel ta správná slova, aby své město opěvoval po biblickém vzoru: „Hlavo našeho Českého království, ... v tobě se skví obdivuhodný důvtip mistrů a doktorů! ... slavné město, raduj se!“ recitoval během kvodlibetu roku 1411 jako parafrázi Izajáše (Iz 60,1).²¹ Ohniska reformního hnutí se začala skutečně rozrůžňovat až od druhého desetiletí 15. století, kdy bylo šířícím se wyclifismem zasažené i Nové Město a po něm některá města jako Plzeň a venkov na jihu. Ještě v průběhu revoluce Praha nadále hrála stěžejní roli do té míry, že si svého času činila nárok na zvláštní

---

²¹ „O Praga civitas, in te refulget excelsa dignitas, universitas philosophorum, Magistrorum et Doctorum mira subtilitas, quam in suis elegantibus positionibus actenus clarissime ostenderunt... O preclarissimum regnum Bohemie, o Praga, gloriosa civitas, surge, contemplantur et gaude! Omnes isti congregati sunt, venerunt tibi, filii tui sunt, tibi venerunt, ut tuos in prudentia et sapientia edocerent, tibi venerunt. Gaude, Praga civitas!“ (*Magistri Johannis Hus Quodlibet disputationis de quolibet Pragae in Facultate Artium Mense Jauario Anni 1411 habitae Enchiridion*, Bohumil Ryba (ed.), Praha 1948, s. 215–216.)